

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ

УДК 821.161.3

ЧАСНОК
Ірына Чаславаўна

НАРАТЫЎНЫЯ СТРАТЭГІІ Ў ТВОРАХ
МАКСІМА ГАРЭЦКАГА І КУЗЬМЫ ЧОРНАГА

Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасці 10.01.01 – беларуская літаратура

Мінск, 2018

Работа выканана ў Беларускам дзяржаўным універсітэце

Навуковы кіраўнік

Сінькова Людміла Дзмітрыеўна,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры гісторыі беларускай
літаратуры Беларускага дзяржаўнага
ўніверсітэта

Афіцыйныя апаненты:

Гарадніцкі Яўген Андрэевіч, доктар
філалагічных навук, намеснік дырэктара
па навуковай рабоце філіяла «Інстытут
літаратуразнаўства імя Янкі Купалы»
ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай
культуры, мовы і літаратуры НАН
Беларусі»

Барысенка Вольга Уладзіміраўна,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры беларускай мовы і
літаратуры УА «Мінскі дзяржаўны
лінгвістычны ўніверсітэт»

Апаніруючая арганізацыя

УА «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А.А. Куляшова»

Абарона адбудзецца «16» сакавіка 2018 г. у 14.30 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 02.01.12 пры Беларускам дзяржаўным універсітэце (220030, г. Мінск, вул. К. Маркса, 31, філалагічны факультэт, аўд. 62; тэл. вучонага сакратара: 327-63-78).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Фундаментальнай бібліятэцы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Аўтарэферат разасланы «__» лютага 2018 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

М.М. Хмяльніцкі

УВОДЗІНЫ

Літаратура пасля XIX стагоддзя пачала асабліва інтэнсіўна адлюстроўваць дысгарманічнае светаадчуванне чалавека. У сувязі з гэтым эпічныя традыцыі вельмі хутка мадэрнізаваліся. Беларуская проза таксама выявіла агульную тэндэнцыю. Айчыннымі пісьменнікамі былі створаны тэксты, у якіх сам працэс аповеду значна абнавіўся. З'явілася проза не толькі з традыцыйна-лінейнымі, але і з адметнымі, больш складанымі наратыўнымі стратэгіямі, адпаведнымі спасціжэнню жыцця менавіта ў XX стагоддзі.

Максім Гарэцкі і Кузьма Чорны акрэслілі новыя шляхі развіцця беларускай прозы. Разам з іншымі творцамі-адраджэнцамі старэйшага і «маладнякоўска-ўзвышаўскага» пакалення ў гэтыя мастакі сфарміравалі ў беларускай літаратуры трывалую базу наратыўнай культуры. У іх творах адбыліся якасныя змены ў плане нарацыі.

Нягледзячы на вялікую колькасць прац, прысвечаных прозе М. Гарэцкага і К. Чорнага (А. Адамовіч, Ант. Адамовіч, Д. Бугаёў, Т. Голуб, В. Губская, В. Жураўлёў, І. Жук, Т. Дасаева, В. Каваленка, Л. Корань, Е. Лявонава, А. Макарэвіч, А. Мельнікава, М. Мішчанчук, М. Мушынскі, І. Навуменка, Т. Тарасава, Г. Тычко, М. Тычына, І. Чыгрын і інш.), іх наратыўныя стратэгіі да гэтага часу не з'яўляліся прадметам спецыяльнага паслядоўнага вывучэння. Зараз мы маем магчымасць даследаваць і пераасэнсоўваць хрэстаматыйныя тэксты ў новым перспектыўным кірунку – з дапамогай тэарэтычных напрацовак у рэчышчы нараталогіі, якая ўжо атрымала шырокае распаўсюджанне ў Германіі (В. Шмід), ва Украіне (А. Ткачук), у Расіі (В. Цюпа).

Нараталагічнае даследаванне дае магчымасць актуалізаваць у празаічным тэксце максімум яго значэнняў, а таксама сістэмна ўбачыць спосабы трансляцыі гэтых значэнняў ад аўтара да чытача. Беларуская класічная проза грунтоўна вывучалася і працягвае вывучацца найперш у культурна-гістарычным плане, аднак метады нараталогіі дазваляюць засяродзіцца на вывучэнні будовы літаратурных твораў, паглыблена раскрыць іх змест і камунікатыўны патэнцыял, наблізіць іх да чытача XXI ст.

Актуальнасць дысертацыі абумоўлена патрэбай новага прачытання беларускай літаратурнай класікі і звязанага з гэтай задачай развіцця метадалогіі айчынных літаратуразнаўчых даследаванняў. Зварот да нараталогіі звязаны таксама з узбагачэннем арсеналу сродкаў і метадаў філалагічнага аналізу, што дае магчымасць выявіць стратэгіі абнаўлення эпічных традыцый у прозе М. Гарэцкага і К. Чорнага.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праграмамі і тэмамі

Дысертацыя выканана ў межах тэмы «Заканамернасці і тэндэнцыі развіцця беларускай літаратуры XX-XXI стст.» (нумар дзяржаўнай рэгістрацыі: 20113921), якая распрацоўвалася на кафедры беларускай літаратуры і культуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (2011 – 2015 гг.); тэмы гранта Міністэрства адукацыі аспірантам на 2016 г. «Наратыўныя стратэгіі ў творах М. Гарэцкага і К. Чорнага» (нумар дзяржаўнай рэгістрацыі: 20164027), выкананага на кафедры гісторыі беларускай літаратуры.

Мэта і задачы даследавання

Мэта даследавання – выявіць найбольш рэпрэзентатыўныя і новыя для свайго часу наратыўныя стратэгіі ў творах беларускай літаратуры XX стагоддзя.

Пастаўленая мэта прадугледжвае вырашэнне наступных задач:

- 1) вылучыць і прааналізаваць наратыўныя стратэгіі ў творах М. Гарэцкага;
- 2) вылучыць і прааналізаваць наратыўныя стратэгіі ў творах К. Чорнага;
- 3) выявіць і апісаць наратыўную дынаміку прозы названых пісьменнікаў з вызначэннем яе сувязі з тэндэнцыямі эпохі;
- 4) лакалізаваць наратыў твораў М. Гарэцкага і К. Чорнага ў абсягу беларускай літаратурнай класікі.

Аб'ект і прадмет даследавання

Аб'ект даследавання – проза М. Гарэцкага і К. Чорнага, а таксама некаторых з іх сучаснікаў і паслядоўнікаў: З. Бядулі, Л. Калюгі, А. Мрыя, В. Быкава і А. Наварыча. *Прадмет даследавання* – наратыўныя стратэгіі і прыёмы ў выбраных творах.

Матэрыялам даследавання выступаюць тэксты, у якіх вылучаюцца найбольш арыгінальныя і наватарскія наратыўныя стратэгіі: апавяданні «Стогны души» (1913), «Лірныя спевы» (1914), драматызаваная аповесць «Антон» (1914), аповесць «Ціхая плынь» (1917-1930) і раман «Віленскія камунары» (1931-1932), дакументальна-мастацкія запісы «Лявоніус Задумекус» (1931-1932), філасофская алегорыя «Скарбы жыцця» (1932-1935, 1937), мадэрнізаваны эпас «Камароўская хроніка» Максіма Гарэцкага (1930–1932–1937); раннія апавяданні («На граніцы» 1923, «На варце» 1923, «Маё дзела цялячае» 1923, «Будзем жыць» 1924, «Жалезны крык» 1924, «На беразе» 1924, «Пачуцці» 1926, «Хвоі гавораць» 1926), раман «Сястра» (1927),

аповесць «Люба Лук'янская» (1936), раманы «Пошукі будучыні» (1943) і «Млечны Шлях» (1944) Кузьмы Чорнага.

Навуковая навізна

У дысертацыйным даследаванні ўпершыню:

створана новая канцэпцыя і алгарытм даследавання наратыўных стратэгий у беларускай класічнай прозе – творах М. Гарэцкага і К. Чорнага;

вызначаны і апісаны арыгінальныя комплексы наратыўных прыёмаў М. Гарэцкага і К. Чорнага;

выяўлены патэнцыял аўтарскіх наратыўных стратэгий названых празаікаў;

створаны новыя інтэрпрэтацыі класічных тэкстаў М. Гарэцкага і К. Чорнага;

вылучана і прааналізавана наратыўная дынаміка прозы М. Гарэцкага і К. Чорнага з вызначэннем яе сувязі з тэндэнцыямі эпохі;

лакалізаваны наратыў твораў названых пісьменнікаў у выбраным шэрагу беларускай і рускай класічнай прозы.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Проза класічных аўтараў М. Гарэцкага і К. Чорнага вызначаецца тым, што ў ёй распрацаваны наватарскія наратыўныя стратэгіі. Наватарства такіх стратэгий заключаецца ў прынцыповай перабудове лінейнасці аповеду, якая да ХХ стагоддзя з'яўлялася асновай эпічных традыцый – не толькі ў беларускай, але і ва ўсёй сусветнай прозе. У выніку ў творчасці М. Гарэцкага, выразніка працэсаў нацыятворчасці, быў пераасэнсаваны нашаніўскі адраджэнскі метанаратыў. У прозе К. Чорнага, натхнёнай праграмай «Узвышша», вызначальнымі сталі два кірункі: устаноўка на ўнутраную падзейнасць і агітацыйная стратэгія, што паступова перарасла ў спецыфічны метанаратыў, які вылучыўся з кантэксту савецкай літаратурнай традыцыі 1930-1940-х гг.

2. У «Ціхай плыні» М. Гарэцкага выразна прасочваецца вельмі дынамічная наратыўная стратэгія – арыентацыя на фіктыўнага чытача. Такая ўстаноўка звязана з аўтарскай упэўненасцю ў тым, што адрасат знаходзіцца пад уладай дамінуючага негатыўнага ўспрыняцця беларускай рэчаіснасці. Наратар актыўна апелюе да адрасата: не проста распавядае гісторыю, а пераконвае чытача, рэакцыю якога загадзя прадбачыць і, што адметна, папярэджвае ў сваім маўленні. Гэтая стратэгія вызначае новы, больш высокі ўзровень апавядальнай культуры, якога дасягнуў М. Гарэцкі. Адзін з асноўных наратыўных прыёмаў «Ціхай плыні», інтэрактыўнасць, прасочваецца і ў прозе маладзейшага сучасніка М. Гарэцкага – у аповесці «Нядоля Зabloцкіх» узвышаўца Лукаша Калюгі.

3. У рамане «Віленскія камунары» М. Гарэцкі ўпершыню ў беларускай літаратурнай традыцыі стварыў надзвычай разгалінаваны і шматузроўневы па апавядальнай структуры сюжэт, у якім насуперак цэнзуры адлюстраванне сваё канцэптальнае бачанне і ацэнку вялікай гістарычнай эпохі, і асабліва – падзей 1914 – 1918 гг. Адкрытая ў «Віленскіх камунарах» наратыўная стратэгія – устаноўка на непрамае маўленне – дазваляе суадносіць твор М. Гарэцкага з раманам яго малодшага сучасніка А. Мрыя «Запіскі Самсона Самасуя». Падобную да сцверджанай у «Віленскіх камунарах» стратэгію і наратыўную будову мае таксама раман сучаснага прэзаіка А. Наварыча «Літоўскі воўк».

4. Наратыўнай стратэгіяй дакументальна-мастацкай «Камароўскай хронікі» М. Гарэцкага, над якой ён працаваў усё жыццё, з’яўляецца інтэрферэнцыя летапіснай стылізацыі і раманнага аповеду. Разам з тым раннія апавяданні М. Гарэцкага «Стогны душы» і «Лірныя спевы», а таксама драматызаваную аповесць «Антон» варта разглядаць як своеасаблівую творчую лабараторыю пісьменніка па выпрацоўцы тых наратыўных прыёмаў, якія былі выкарыстаны ім у экспрэсіўнай прозе канца 1930-х гг. Запісы «Лявоніус Задумекус» – выдатны ўзор мадэрнісцкага дыскурсу, з раслаеннем аповеднай інстанцыі «Я», з вонкавым разбурэннем, але сутнасным захаваннем цэласнасці наратыву. Ключавой наратыўнай стратэгіяй «Скарбаў жыцця» выступае інтэрферэнцыя арнаментальнага і сюжэтаўтваральнага, аповеднага.

5. У першым рамане К. Чорнага «Сястра» выяўляецца ўстаноўка на ментальную (унутраную) падзейнасць. Непрыняцце крытыкамі наватарскай унутранай падзейнасці, сцверджанай у беларускай прозе К. Чорным, нязгода з тым, што такая падзейнасць можа рабіць твор не менш паўназначным, чым падзейнасць знешняя, прывялі да неапраўдана нізкіх ацэнак рамана. Між тым, у «Сястры» на сюжэтна-фабульным, ідэйным і катэгарыяльна-наратыўным узроўнях выяўляецца рэцэпцыя наратыўнай культуры Ф. Дастаеўскага. Нарацыя ў рамане К. Чорнага «Зямля» больш традыцыйная. Значнае месца ў ім займае знешняя падзейнасць, якая пераплятаецца ў тэксце з унутранай падзейнасцю. Пазней у беларускай літаратуры ХХ стагоддзя менавіта такая наратыўная будова тэксту заставалася шырока распаўсюджанай.

6. У аповесці К. Чорнага «Люба Лук’янская» вылучаецца агітацыйная наратыўная стратэгія, якая была зафіксавана яшчэ ў ранніх апавяданнях пісьменніка. Напружана працуючы, К. Чорны развіваў гэтую стратэгію. Імператывам часу і галоўнай тэндэнцыяй усёй культурнай сітуацыі 1940-х гг., калі К. Чорным ствараліся раманы «Пошукі будучыні» і «Млечны шлях», стала метанаратыўна-савецкае мастацкае маўленне: з інтэнцыямі агульнасці, супольнасці, выразнай акцэнтаванасці ўсіх мастацкіх сэнсаў у літаратурным

творы. У рамане «Пошукі будучыні» фарміруецца метанаратыўна акцэнтаваная наратыўная стратэгія. У рамане «Млечны шлях» пазнаецца шэраг элементаў традыцыйнай для К. Чорнага паэтыкі, якая таксама складваецца ў метанаратыў. Аднак метанаратыўныя прынцыпы зазнаюць у названых раманах пісьменніка пэўную мадыфікацыю. Філасофская прырода таленту дазволіла К. Чорнаму вывесці метанарацыю за межы адно сацыяльнага заказу. Новае асэнсаванне метанаратываў савецкай эпохі, якое распачалося ў 1960-я гг., найбольш яскрава ўвасобілася ў беларускай прозе пра Вялікую Айчынную вайну, пра што сведчаць аповесці В. Быкава.

Асабісты ўклад саіскальніка

Дысертацыйнае даследаванне выканана самастойна. У ім упершыню вылучаны арыгінальныя комплексы наратыўных стратэгий і прыёмаў у творах М. Гарэцкага і К. Чорнага, з улікам часовай і жанравай спецыфікі гэтых твораў. У прозе М. Гарэцкага выяўлены: арыентацыя на фіктыўнага чытача ў аповесці «Ціхая плынь»; непрамое маўленне ў рамане «Віленскія камунары»; разбурэнне фабульнасці ўнутры наратыву праз расшчапленне тэкставай інстанцыі «Я» ў дакументальна-мастацкіх запісах «Лявоніус Задумекус»; пашыраная лейтматыўнасць і эквівалентнасць у алегорыі «Скарбы жыцця». У прозе К. Чорнага выяўлены: устаноўка на ментальную падзейнасць і агітацыйная стратэгія ў ранніх апавяданнях; устаноўка на ментальную падзейнасць у рамане «Сястра»; агітацыйная стратэгія ў аповесці «Люба Лук'янская»; устаноўка на метанарацыю ў раманах «Пошукі будучыні», «Млечны Шлях». Даследавана гісторыя ўтварэння і фарміравання пэўных спосабаў нарацыі. Наратыўныя здабыткі М. Гарэцкага і К. Чорнага ўведзены ў літаратурны кантэкст (суаднесены з нарацыяй твораў Ф. Дастаеўскага, З. Бядулі, Л. Калюгі, В. Быкава, А. Наварыча).

Надрукаваныя артыкулы напісаны цалкам самастойна, без суаўтараў.

Апрабацыя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў

Прамежкавыя і канчатковыя вынікі даследавання прайшлі апрабацыю на наступных міжнародных і рэспубліканскіх канферэнцыях: 69-я навуковая канферэнцыя студэнтаў і аспірантаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 14-17 мая 2012 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Сёмыя навуковыя Карпаўскія чытанні» (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 15-16 сакавіка 2013 г.); II Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя маладых навукоўцаў «Мова і літаратура ў XXI стагоддзі: актуальныя аспекты даследавання» (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 22 сакавіка 2013 г.); V Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «Свет моў: ракурс і перспектыва» (Беларускі дзяржаўны

ўніверсітэт, Мінск, 22 красавіка 2013 г.); 70-я навуковая канферэнцыя студэнтаў і аспірантаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 24 красавіка 2013 г.); Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя, прысвечаная 100-годдзю МДУ імя А.А. Куляшова «Актуальныя праблемы сучаснай філалогіі і выкладання філалагічных дысцыплін» (Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова, Магілёў, 15-16 мая 2013 г.); XIII Узвышаўскія чытанні (Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва, Мінск, 23 мая 2013 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Восьмыя навуковыя Карпаўскія чытанні» (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 14-15 сакавіка 2014 г.); Міжнародная студэнцкая навуковая канферэнцыя «Беларуская мова і літаратура: тэксты і кантэксты» (Варшаўскі ўніверсітэт, Варшава, 11 красавіка 2014 г.); Міжнародная канферэнцыя «Войны і катастрофы XX стагоддзя і іх асэнсаванне ў беларускай, рускай і сусветнай літаратурах» (Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Полацк, 16-17 мая 2014 г.); XIV Узвышаўскія чытанні «Літаратурны працэс 1920-1930-х гг. Час. Асобы. Творы» (Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва, Мінск, 26 мая 2014 г.); XXII Гарэцкія чытанні (Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры, Мінск, 26 чэрвеня 2014 г.); V Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў» (Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Мінск, 3-5 кастрычніка 2014 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Дзявятая навуковыя Карпаўскія чытанні» (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 13-14 сакавіка 2015 г.); Рэспубліканская канферэнцыя «Мова і літаратура ў XXI ст.» (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 27 сакавіка 2015 г.); 72-ая навуковая канферэнцыя студэнтаў і аспірантаў БДУ (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 28 красавіка 2015 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «XX славянскія чытанні» (Даўгаўпілскі ўніверсітэт, Даўгаўпілс, Латвія, 14-15 мая 2015 г.); XV Узвышаўскія чытанні (Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва, Мінск, 26 мая 2015 г.); XXIV Міжнародная навуковая канферэнцыя «Мова і культура» (Кіеўскі нацыянальны ўніверсітэт імя Тараса Шаўчэнкі, 22-25 чэрвеня 2015 г., Кіеў, Украіна); XII Міжнародная навуковая канферэнцыя Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветных (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 22-24 кастрычніка 2015 г.); Міжнародны навуковы кангрэс беларускай культуры (Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Мінск, 5–6 мая 2016); XVI Узвышаўскія чытанні (Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва, Мінск, 26 мая 2016 г.); «Дзясятая навуковыя Карпаўскія чытанні» (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 18-19 мая 2016 г.); Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя

«Журналістыка-2016: стан, праблемы і перспектывы» (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 10-11 лістапада 2016, Мінск); Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя «Сучасная тэксталогія: актуальныя праблемы і перспектывы развіцця» (Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Мінск, 22-23 лістапада 2016 г.); «ХІ Карпаўскія чытанні» (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, 17-18 сакавіка 2017 г.); XXV Гарэцкія чытанні «Максім і Гаўрыла Гарэцкія. Жыццё і творчасць» (Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры, Мінск, 22 чэрвеня 2017 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Рэвалюцыі і грамадзянскія войны ў люстэрку сусветнай літаратуры» (Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Полацк, 26-27 кастрычніка 2017 г.). Агульная колькасць канферэнцый – 28.

Апублікаванасць вынікаў дысертацыі

Асноўны змест дысертацыйнага даследавання адлюстраваны ў 36 публікацыях: 6 артыкулаў апублікаваны ў часопісах, зацверджаных ВАК Беларусі (3,2 аўт. аркуша), і 5 – у замежных навуковых часопісах (2,6 аўт. аркуша), 8 – у навуковых зборніках (3,48 аўт. аркуша), 17 – у зборніках навуковых канферэнцый (5,2 аўт. аркуша). Агульны аб'ём апублікаваных навуковых матэрыялаў – 14,48 аўт. аркуша.

Структура і аб'ём дысертацыі

Дысертацыйнае даследаванне складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі, чатырох глаў, заключэння і бібліяграфічнага спісу. Поўны аб'ём працы выкладзены на 142 старонках. Асноўны тэкст займае 129 старонак. Бібліяграфічны спіс складае 13 старонак, 197 крыніц.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Першая глава «**Асноўныя тэарэтычныя паняцці**» складаецца з двух раздзелаў.

Раздзел 1.1 «**Вытокі нарталогіі**» прысвечаны аналітычнаму агляду істотных для дысертацыйнага даследавання прац фармалістаў і семіётыкаў – папярэднікаў нарталогіі, і першых напрацовак беларускіх вучоных у структурна-семіятычным рэчышчы: В. Шклоўскага, Б. Эйхенбаума, Ю. Лотмана, В. Жураўлёва, А. Пяткевіча, І. Жука, Я. Гарадніцкага, Л. Корань (Сіньковай), А. Макарэвіча, В. Падстаўленкі і інш.

У раздзеле 1.2 «**Нарталогія і камунікатыўная структура твора**» акрэслены асноўныя тэарэтычныя паняцці нарталогіі, якія выкарыстоўваюцца ў дысертацыі. Акцэнтуюцца працы: В. Шміда «Нарталогія» (2003; перавыдадзена ў 2008), навуковыя артыкулы В. Цюпы, «Нараталагічны

слоўнік» (2002) А. Ткачука, «Паэтыка кампазіцыі» (1970) Б. Успенскага, дысертацыйныя даследаванні Г. Жылічавай і А. Джундубаевай.

У главе другой **«Наратыўныя стратэгіі ў творах Максіма Гарэцкага»** ўвага засяроджваецца на разглядзе менавіта тых твораў класіка, у якіх ім зроблены адкрыцці ў галіне нарацыі. Глава складаецца з сямі раздзелаў.

У раздзеле 2.1 **«Арыентацыя на фіктыўнага чытача ў аповесці «Ціхая плынь»»** сцверджана, што ў «Ціхай плыні» пісьменнік свядома імкнуўся разбурыць стэрэатыпнае стаўленне да беларуса. Гэтую аповесць можна разглядаць як своеасаблівую рэпліку М. Гарэцкага ў нашаніўскай дыскусіі 1913 г.: у «Ціхай плыні» пісьменнік стварыў узор наратыву, у якім «песня жалбы» ператварылася ў «высокую красу» поліфанічнай прозы XX ст. Такая мастацкая задача абумовіла выбар наратыўнай стратэгіі для аповесці. Наратар увесь час звяртаецца непасрэдна да фіктыўнага чытача, вядзе з ім адкрыты дыялог. У аповесці выкарыстоўваюцца прыёмы інтэрактыўнасці, змены апавядальных планаў і інш. Наратыўным прыёмам з'яўляецца таксама падкрэсленая, акцэнтаваная драматызацыя пэўных эпізодаў. Дзеянне ажывае на старонках «Ціхай плыні». Напрыклад, апісваючы школу (знешні выгляд дзяцей, іх заняткі), наратар так паказвае прастору, быццам піша рэмаркі-інструкцыі для п'есы. Падобныя прыёмы наратыўнай стратэгіі спрыяюць усталяванню даверу рэцыпіента да тэксту, ствараюць больш моцную, чым звычайна, ілюзію саўдзелу.

У раздзеле 2.2 **«Наратыўная будова драматызаванай аповесці «Антон»»** даследуецца, як наратарскі адбор і аўтарскі пункт гледжання выяўляюцца на розных узроўнях тэксту: пачынаючы з падбору эпіграфу і заканчваючы «кінематаграфічнай» тэхнікай змены апавядальных планаў – набліжэннем і аддаленнем персанажа адносна ўнутранага зроку чытача. Напрыклад, цытата з Я. Купалы да трэцяй главы («Не мур павінен храмам звацца, / А цэлы свет, зямелька, зоры») уваходзіць у рэзананс са сцэнай царкоўнай службы, дзе па-сапраўднаму шчыра моліцца толькі адзін Антон Жабон. Выкарыстоўваецца характэрны для творчасці М. Гарэцкага прыём кантрасту, або апазіцыі. Апавядальныя планы выразна чаргуюцца падчас сноў персанажаў. З дапамогай адметнай нарацыі паказана паступовае расхістанне псіхікі і душэўнага стану героя, неадназначнасць вобраза Антона і складанасць быцця ўвогуле.

Раздзел 2.3 **«Устаноўка на непрамое маўленне ў рамане «Віленскія камунары»»** ўбірае ў сябе два падраздзелы.

У падраздзеле 2.3.1 «**З гісторыі вывучэння рамана «Віленскія камунары»: аповеднае наватарства М. Гарэцкага»** аналізуюцца гісторыя і храналогія вывучэння твора.

У падраздзеле 2.3.2 «**Наратыўная стратэгія рамана «Віленскія камунары»**» вывучана асноўная ў рамане стратэгія – устаноўка на непрамое маўленне. Яна рэалізуецца найперш праз складаную сістэму перадачы розных пунктаў гледжання. Асабліваю ўвагу звяртаюць на сябе пазіцыі персанажа-апаведача (Мацея Мышкі, які павярхоўна ўспрымае любыя ідэі) і аўтара (як кампетэнтнай унутрытэкставай інстанцыі). Названыя пазіцыі не супадаюць, што выяўляецца ў творы найперш праз іранічны апавядальны тон. Іронія, пазначаючы сабой прысутнасць аўтара, паслядоўна суправаджае аповед наіўнага персанажа, беларуса з масы. Нягледзячы на тое, што літкансультант Ільінскі, які чытаў рукапіс рамана, дасланы М. Гарэцкім з Вяткі, раіў пісьменніку «изложить добросовестно, исторически точно увиденное литературным языком», творца не пайшоў на такі крок. Ускладненая сістэма аповедных інстанцый была выкарыстана М. Гарэцкім для «зашыфроўкі» патрыятычных ідэй рамана.

У раздзеле 2.4 «**Працяг традыцыі выкарыстання наратыўнай стратэгіі непрамога маўлення ў сучаснай беларускай літаратуры (на прыкладзе рамана А. Наварыча «Літоўскі воўк»)**» разгледжана нарацыя ў сучасным творы і суаднесена з наратыўнай арганізацыяй класічных «Віленскіх камунараў» М. Гарэцкага.

Раман «Літоўскі воўк» характарызуецца постмадэрнісцкай паэтыкай. Аднак у гэтым творы выразна раскрываюцца аўтарскія ідэі. Наіўнае, банальнае светаўспрыняцце персанажаў не хавае ад чытача тую аўтарскую ацэнку беларускай гісторыі, якая не супадае з усталяванай і таксама адмыслова агучана ў тэксце. Устаноўка на непрамое маўленне ў рамане дае падставу меркаваць, што ў творы А. Наварычам выкарыстоўваюцца прыёмы, падобныя да тых, што сустракаліся ў рэалістычных «Віленскіх камунарах» М. Гарэцкага.

У раздзеле 2.5 «**Расслаенне аповеднай інстанцыі ў творы М. Гарэцкага «Лявоніус Задумекус»**» выяўлена сувязь канструявання наратыўнай інстанцыі пэўнага тыпу з яе абумоўленасцю тагачаснымі абставінамі, у якіх быў вымушаны знаходзіцца М. Гарэцкі. Наратар распавядае пра Лявоніуса як трэцюю асобу: «Піша Лявоніус (Мізэрыус) адказную эпістолю цярплівай Ласцы». Разам з гэтым у пэўныя моманты ў творы адбываюцца пераходы да звароту да сябе ў другой асобе: «Будзеш ты стаяць, будзеш чакаць, хатылі свае на дол спусціўшы. І будзеш ты цяпер вельмі цярплівы. Жыццё цябе наўчыла». Чаргаванне звароту да сябе як да другой

асобы і расповеду пра Лявоніуса, прытым без пэўнай паслядоўнасці, ускладняе наратыў. Такія пераходы, адначасова з прасторавымі, нярэдка ствараюць уражанне амаль бескантрольнай плыні свядомасці, трызнення («кананізаваных» мадэрністамі). Такая стратэгія дазволіла М. Гарэцкаму стварыць наватарскі для свайго часу тэкст.

У раздзелах 2.6 **«Інтэрферэнцыя арнаментальнага і аповеднага ў ранніх апавяданнях і ў «Скарбах жыцця» Максіма Гарэцкага»** і 2.7 **«Наратыўная стратэгія «Камароўскай хронікі» М. Гарэцкага»** сцвярджаецца, што ўскладзеная апавядальная культура мела свае вытокі ў ранніх творах класіка.

Прыёмы, якія выкарыстоўваліся ў прозе М. Гарэцкага 1920-30-х гг. («Ціхая плынь», «Скарбы жыцця»), былі выпрацаваны ў яго апавяданнях «Лірныя спевы» і «Стогны душы». У іх вызначаюцца вытокі такой наратыўнай стратэгіі, як інтэрферэнцыя арнаментальнага і аповеднага. Менавіта эквівалентнасць (скразныя перазовы) становіцца падмуркам аповеду. Такая нарацыя дазваляе найбольш глыбока перадаць набалелае. Яна вядзе да ўзнікнення «крыкавай», экспрэсіянісцкай эстэтыкі. У «Камароўскай хроніцы», якую М. Гарэцкі пісаў на працягу ўсяго жыцця, таксама замацаваная інтэрферэнцыя аповеднага і арнаментальнага (летапіснай стылізацыі і раманнага, надзвычай эмацыйнага слова).

Трэцяя глава **«Наратыўныя стратэгіі ў творах Кузьмы Чорнага»** складаецца з сямі раздзелаў.

У раздзеле 3.1 **«Нарацыя ў ранніх апавяданнях К. Чорнага»** аналізуюцца наступныя творы: «На граніцы» (1923), «На варце» (1923), «Маё дзела цялячае» (1923), «Будзем жыць» (1924), «Жалезны крык» (1924), «На беразе» (1924), «Пачуцці» (1926), «Хвоі гавораць» (1926). Майстэрства К. Чорнага ў многім звязанае з наватарствам у наратыўнай будове яго твораў. Пазіцыя аўтара ў іх не вычэрпваецца кругаглядам персанажаў, што пацвярджаецца тэкставымі прыкладамі. У названых апавяданнях ужо яскрава выявіліся дзве асноўныя наратыўныя дамінанты ў прозе К. Чорнага: устаноўка на ментальную падзейнасць і агітацыйная наратыўная стратэгія.

Раздзел 3.2 **«Ментальная падзейнасць у рамане «Сястра»»** ўключае ў сябе два падраздзелы.

У падраздзеле 3.2.1 **«Разгляд рамана літаратурознаўцамі»** пададзена гісторыя вивучэння і ацэнак твора даследчыкамі.

У падраздзеле 3.2.2 **«Нарацыя рамана «Сястра» К. Чорнага»** вивучана ўнутраная падзейнасць у творы. Для К. Чорнага тут на першым плане знаходзяцца духоўнае жыццё асобы, рост і развіццё чалавечай свядомасці.

Найважным у рамане з’яўляецца праблематызацыя і выяўленне ментальных пошукаў Ваці Браніслаўца. Вылучаецца макрападзея – спасціжэнне чалавекам (Вацем) свету і сябе самога. Гэта макрападзея падтрымліваецца падзеямі, што фіксуюць змены адносінаў да Ваці з боку іншых персанажаў, а таксама пераменамі ў пункце гледжання наратара. Напрыклад, важнымі падзеямі ў «Сястры» з’яўляюцца напісаныя і прачытаныя/зразуметыя лісты, якія даюць імпульс для думак, затым – да выпявання матывацый для будучых учынкаў персанажаў, і ўрэшце – да змен у свядомасці, у жыццёвых пазіцыях герояў. Канфлікты ў рамане таксама выяўляюцца непасрэдна праз унутраную падзейнасць: спачатку чытачу паказваецца ўспрыняцце героем нейкіх фрагментаў рэчаіснасці, пасля – яго эмоцыі, затым успаміны, думкі і, нарэшце, пераасэнсаванне, новае стаўленне да чагосьці (а ў перспектыве – да жыцця). Такая наратыўная стратэгія – прадвесце мадэрнісцкай паэтыкі.

У раздзеле 3.3 «**Нарацыя ў ранніх раманах К. Чорнага «Сястра» і «Зямля»: агульнае і адрознае**» вылучаны як падабенства, так і адрозненні ў наратыўнай будове. І ў першым, і ў другім раманах праблематызуюцца ментальныя пошукі герояў; цэнтральнае месца належыць раскрыццю ўнутранага свету персанажаў. Аднак у «Зямлі» вельмі значнае месца займае знешняя падзейнасць. Яна пераплятаецца ў тэксце з падзейнасцю ўнутранай, што з’яўляецца наратыўнай нормай для класічнага рэалізму.

У раздзеле 3.4 «**Агітацыйная наратыўная стратэгія ў апавесці «Люба Лук’янская»**» разглядаюцца асаблівасці нарацыі ў сацрэалістычным творы. У «Любе Лук’янскай» бачым выразную аўтарскую пазіцыю, ацэнку ўсяго, пра што раскажваецца. Калі ў шэрагу ранніх апавяданняў і раманах «Сястра», «Зямля» не было такога «ціску» на чытача, то ў гэтым творы з’яўляецца імкненне данесці адзіны правільны і магчымы пункт гледжання на падзеі. У тэксце ўсё расшыфроўваецца чытачу. Напрыклад, тлумачыцца цяжарнасць Любы, станоўчай гераіні, і яе адчуванне нейкай вінаватасці: «слабавольнаму вельмі лёгка ўбіць у свядомасць, што ён сусветны злачынец, хоць сапраўды ён чысты, як крынічная вада, і не мае за душой ніякай віны». Тэкставыя прыклады пацвярджаюць, што апавесць увабрала ў сябе і тыя наратыўныя прыёмы і асаблівасці паэтыкі, якія пісьменнік выкарыстоўваў у сваіх ранніх творах – смела-суб’ектыўныя, скіраваныя да раскрыцця пачуццяў асобы. Аднак у цэлым традыцыйны для К. Чорнага псіхалагізм не робіць тэкст «Любы Лук’янскай» поліфанічным, а мае больш лакальнае прызначэнне.

Раздзелы 3.5 «**Метанаратыўна акцэнтаваная наратыўная стратэгія ў рамане «Пошукі будучыні»**» і 3.6 «**Устаноўка на метанарацыю ў рамане**

«Млечны Шлях» прысвечаны разгляду маштабных твораў К. Чорнага ваеннага часу.

Нягледзячы на агітацыйныя мэты, апраўданыя часам Вялікай Айчыннай вайны, метанаратыў у рамане «Пошукі будучыні» забяспечвае найперш выяўленне беларускай нацыі як асобнай, вельмі моцнай, са сваёй уласнай гісторыяй. Гэтаму спрыяе тая «мы»-пазіцыя, што рэалізуецца менавіта праз беларускую фактуру, бо ўсе ключавыя падзеі і ідэі рамана лакалізаваныя ў айчыннай прасторы. Метанаратыўная стратэгія ў дадзеным выпадку прывяла не да безумоўнай адпаведнасці савецкаму сацыялістычнаму рэалізму, а да стварэння сапраўднага нацыянальна-філасофскага рамана. Аналіз тэксту рамана «Млечны Шлях» прыводзіць да высноў пра пэўную супярэчлівасць у ім пазіцыі наратара. Спачатку ў рамане выяўляецца ўстаноўка ўбачыць у кожным чалавеку людскае, а пасля – паказаць, што ўсё ж немцаў, якія прыйшлі заваёўваць чужую зямлю, ніяк нельга называць людзьмі. Раман мае адназначнае вырашэнне, нягледзячы на знешні дыялагізм у яго пачатку. Аўтарская інтэнцыя нібы змяняецца напрыканцы твора, што выяўляецца і з дапамогай наратыўных прыёмаў.

У раздзеле 3.7 «Разбурэнне метанаратыву: аповесць «У тумане» **В. Быкава**» аналізуецца разбурэнне метанаратыўнай стратэгіі, традыцыйнай для ваеннай прозы.

Так, выпушчаны з паліцыі герой аповесці «У тумане» Сушчэня аўтаматычна ўспрымаецца як здраднік, і для яго ўжо немагчыма давесці аднавяскоўцам і партызанам праўду: ён не здраджваў. У ваенны час пануе метанаратыў: вораг герояў не вызваляе; герой, які трапіў да ворага, мусіць загінуць. Агульнае меркаванне пра Сушчэню адназначнае: «купіў сабе жыццё тым, што выдаў [...]. Хлопцаў павесілі ў мястэчку, а Сушчэню выпусцілі». Праўда раскрываецца чытачу паступова, праз запаволены наратыў. У быкаўскіх аповесцях нібыта гарантавана-правільнае, агульнапрынятае, ідэалагічна-савецкае метанаратыўнае светабачанне – з кантрасным падзелам на сваіх і чужых – дэталізуецца і разбураецца. Гэта адбываецца праз адлюстраванне адзінкавай праўды асобнага чалавека.

У главе чацвёртай «Наратыўныя стратэгіі **Максіма Гарэцкага і Кузьмы Чорнага ў кантэксце развіцця беларускай літаратуры**» праведзены паралелі паміж наратыўнай будовай твораў М. Гарэцкага і З. Бядулі, Л. Калюгі, А. Мрыя. Вывучаецца рэцэпцыя К. Чорным наратыўнай культуры Ф. Дастаеўскага. Калі мы даследуем нарацыю твораў М. Гарэцкага і К. Чорнага, важна мець на ўвазе, што іх проза з'яўлялася часткай тагачаснага літаратурнага працэсу. Вынаходніцтвы М. Гарэцкага і К. Чорнага ў плане

нарацыі ўводзяцца ў агульны літаратурны кантэкст. Глава складаецца з трох раздзелаў.

У раздзеле 4.1 «**Мадэрнізацыя нашаніўскага метанаратыву ў творах З. Бядулі і М. Гарэцкага**» суадносяцца наратыўныя стратэгіі і прыёмы аповесці З. Бядулі «Салавей» і аповесці М. Гарэцкага «Ціхая плынь».

Наратар у творы З. Бядулі таксама, як і ў аповесці М. Гарэцкага, імкнецца разбурыць негатыўныя штампы пра нацыянальны тып, сцвердзіць вартасці беларуса, але задача чытача тут – пераважна «спажываць» лёгкую і прыгожа пададзеную гісторыю. У «Ціхай плыні» М. Гарэцкага змрочнае ў сацыяльнай тэме не ігнаруецца. Аднак твор такі шматузроўневы, што ў ім відавочнае сцверджанне прыгожага там, дзе яно ёсць. М. Гарэцкі абгрунтоўвае ў «Ціхай плыні» новы, мадэрнізаваны адраджэнскі метанаратыў.

Раздзел 4.2 «**Перазовы ў наратывах Максіма Гарэцкага, Лукаша Калюгі, Андрэя Мрыя**» ўключае ў сябе два падраздзелы.

Першы 4.2.1 «**Наратыўны прыём інтэрактыўнасці ў творах М. Гарэцкага і Л. Калюгі**» прысвечаны супастаўленню падобных наратыўных прыёмаў і вызначэнню іх функцый у «Ціхай плыні» М. Гарэцкага і «Нядолі Заблоцкіх» Л. Калюгі. У выніку пацвярджаецца, што ў творах рознастылёвых і з рознай ідэйнай скіраванасцю могуць выкарыстоўвацца аднолькавыя наратыўныя прыёмы. У «Нядолі Заблоцкіх» Л. Калюгі, творы з казачнымі элементамі, інтэрактыўнасць, характэрная для тэкстаў М. Гарэцкага, спалучаецца не з кінематаграфічнасцю ды паглыбленай падтэкставасцю, як у «Ціхай плыні», а з хранікальнасцю. І хутчэй выконвае функцыі зацікаўлення, чым ідэйнага ўплыву.

У падраздзеле 4.2.2 «**Наратыўная стратэгія ў прозе М. Гарэцкага і А. Мрыя**» праведзены параўнальны аналіз функцыянавання ўстаноўкі на непрамае маўленне ў раманах «Віленскія камунары» і «Запіскі Самсона Самасуя».

Зварот да сказавых форм яднае раманы А. Мрыя і М. Гарэцкага. Аднак «Запіскі Самсона Самасуя» маюць спрошчаную сістэму пунктаў гледжання, прадыктаваную сатырычным пафасам: пункт гледжання героя – першаснага наратара – празрысты, непасрэдны, аднагалосы. Калі чытач знаёміцца з творам А. Мрыя, зразумела, што гэта за актыўны і няўрымслівы герой у цэнтры рамана, як яго ўспрымаць. Зусім іншая сітуацыя ўзнікае з Мышкам з «Віленскіх камунараў». Герой М. Гарэцкага больш складаны, твор шматгалосы, мае ўскладненую сістэму пунктаў гледжання.

У раздзеле 4.3 «**Рэцэпцыя наратыўнай культуры Ф. Дастаеўскага ў раманах К. Чорнага «Сястра»**» вызначана рэцэпцыя на сюжэтна-фабульным,

ідэйным і катэгарыяльна-наратыўным узроўнях. Наратыўная будова рамана «Сястра» К. Чорнага найперш суадносіцца з наратыўнай арганізацыяй рамана Ф. Дастаеўскага «Браты Карамазавы».

У творы беларускага класіка назіраюцца функцыянальныя аналогіі з персанажамі, сітуацыямі з «Братоў Карамазавых». Сустрэкаюцца ў прозе К. Чорнага і асобныя прыёмы, характэрныя для нарацыі Ф. Дастаеўскага: выкарыстанне масавых сцэн падчас кульмінацыйных момантаў, інфарматыўна збыткоўныя рэплікі персанажаў. Ідэйныя ўстаноўкі ў раманах «Сястра» і «Браты Карамазавы» таксама блізкія. У «Сястры» К. Чорнага выяўляецца рэцэпцыя адной з дамінантных наратыўных стратэгіяў «Братоў Карамазавых» Ф. Дастаеўскага – вывядзенне на першы план ментальнай падзейнасці. У «Сястры», як і ў рамане Ф. Дастаеўскага, выяўляецца дваістасць абстрактнага аўтара. У выніку вучоба ў класіка рускай літаратуры дапамагла К. Чорнаму ўжо на самым пачатку творчага шляху авалодаць найвышэйшай наратыўнай культурай, па-новаму адкрыць свету беларуса і беларускае жыццё.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

Беларуская проза XX стагоддзя грунтоўна вывучалася і працягвае вывучацца найперш у культурна-гістарычным плане. Нараталогія як адгалінаванне структурна-семіятычнага літаратуразнаўства дазваляе засяродзіцца на паглыбленым вывучэнні самой будовы мастацкіх тэкстаў і тым самым у новым ракурсе раскрыць развіццё айчынай мастацкай думкі.

1. Беларускія пісьменнікі ў XX стагоддзі ў асноўным стваралі тэксты з лінейным аповедам (у цэлым паслядоўным, з выкарыстаннем лагічна матываваных рэтраспекцый і лірычных адступленняў), з выразнай, відавочнай сістэмай апаведных інстанцый і пунктаў гледжання персанажаў. Аднак ужо ў першай трэці XX стагоддзя ў беларускай літаратуры, якая нанова фарміравалася, узнікла проза з новым узроўнем апавядальнай культуры. Лінейнасць апаведу, якая ў часы да XX стагоддзя з’яўлялася асновай не толькі беларускіх, але і сусветных эпічных традыцый, М. Гарэцкім і К. Чорным была па-наватарску і арыгінальна рэфармаваная – поплич з многімі класікамі літаратурнага свету, чуйнымі да павеваў мадэрнізму. У творчасці М. Гарэцкага быў пераасэнсаваны нашаніўскі адраджэнскі метанаратыў. Плён гэтага пісьменніка надзвычай паспрыяў таму, каб першапачатковы «плач» у літаратуры 1910-х гг. пра народную долю, ператвораны эпігонамі ў штамп з

пазнакамі наіўнага або павярхоўнага светаўспрыняцця, саступіў мадэрнізаванай апаведальнай культуры. Найважную ролю пры гэтым адыгралі якасныя змены, унесеныя М. Гарэцкім у сістэму аповедных інстанцый. У прозе К. Чорнага, натхнёнай праграмай «Узвышша», вызначальнымі сталі два кірункі: устаноўка на ўнутраную падзейнасць і агітацыйная стратэгія, што паступова перарасла ў спецыфічны метанаратыў. Ён вылучыўся з кантэксту савецкай літаратурнай традыцыі 1930-40-х гг. праз праблематызацыю тых ментальных пошукаў, што пастаянна вядуцца персанажамі ў прозе К. Чорнага [4; 9; 20; 25].

2. Адною з першых арыгінальных наратыўных стратэгіяў М. Гарэцкага з'яўляецца арыентацыя на фіктыўнага чытача, якая вызначае, афарбоўвае апаведальную інтанацыю аповесці «Ціхая плынь». Менавіта гэтая стратэгія яскрава адрознівае аповесць ад прозы Я. Коласа, М. Зарэцкага і іншых класікаў, якія адначасова з Гарэцкім раскрывалі агульную адраджэнскую ідэю. У «Ціхай плыні» разбурэнне тагачасных стэрэатыпаў паводле вобраза тыповага беларуса адбываецца з дапамогай змены апаведальных ракурсаў. Наратыўная арганізацыя «Ціхай плыні» скіраваная на тое, каб адрасат менавіта актыўна прыняў аўтарскі, псіхалагічна паглыблены пункт гледжання на беларускую рэчаіснасць. Калі ў любым творы прадугледжваецца ўздзеянне на адрасата, то ў «Ціхай плыні» арыентацыя на фіктыўнага чытача гіпербалізаваная. Яна з'яўляецца дамінантай і вызначае структуру ўсяго наратыву. Інтэрактыўнасць нарацыі характэрная і для творчасці ўзвышаўца Л. Калюгі. У «Нядолі Заблоцкіх» Л. Калюгі, творы з казачнымі элементамі, інтэрактыўнасць спалучаецца не з паглыбленай падтэкставасцю ды кінематаграфічнасцю, як у «Ціхай плыні» М. Гарэцкага, а з хранікальнасцю, і выконвае найперш функцыі зацікаўлення чытача і сугестыі [2; 16; 31].

3. У рамане «Віленскія камунары» М. Гарэцкі шукаў і знайшоў спосаб выяўлення ідэй непрамым шляхам. Устаноўка на непрамае маўленне ў «Віленскіх камунарах» рэалізуецца найперш праз складаную сістэму аповедных інстанцый. Яна выкарыстоўвалася для «зашыфроўкі» ідэй рамана: менавіта таму галоўным героем стаў чалавек з масы. Ён расказвае чытачу пра барацьбу за савецкую ўладу ў Вільні ў поўнай адпаведнасці з лозунгамі часу, якія бярэ на веру і шчыра агучвае – у сваёй «наіўнай» інтэрпрэтацыі. Аднак наратар Мышка валодае меншай кампетэнтнасцю ў параўнанні з наратарам больш высокага ўзроўню, які таксама трансліюе ў рамане свой пункт гледжання на падзеі. Гэты наратар, насуперак цэнзуры, якраз і адлюстроўвае тую канцэпцыю гісторыі (асабліва – падзей 1914 – 1918 гг.), што выпрацаваў да пачатку 1930-х гг. сам М. Гарэцкі. Адкрытая ў «Віленскіх камунарах»

наратыўная стратэгія – устаноўка на непрамое маўленне – дазваляе суадносіць твор М. Гарэцкага з раманам яго малодшага сучасніка А. Мрыя «Запіскі Самсона Самасуя», а таксама раманам сучаснага празаіка А. Наварыча «Літоўскі воўк». Раман А. Мрыя мае, параўнальна з творам М. Гарэцкага, спрошчаную сістэму пунктаў гледжання: пункт гледжання героя – першаснага наратара – празрысты, непасрэдны, аднагалосы, а пазіцыя аўтара робіцца відавочнай праз іронію, па-майстэрску выкарыстаную смежавую культуру. Істотнае адрозненне паміж творам М. Гарэцкага і А. Наварыча ў тым, што непрамое маўленне, прыхаванасць аўтарскай пазіцыі ў рамане Гарэцкага былі выкліканы супрацьстаяннем цензуры 1930-х гг., а ў творы А. Наварыча – супрацьстаяннем традыцыйнаму патрыятычнаму дыскурсу з яго рамантызацыяй гісторыі, падзей паўстання 1863-1864 гг. [7; 10; 13; 14; 22; 29].

4. Праз сістэмныя асаблівасці нарацыі ў «Камароўскай хроніцы» М. Гарэцкага вылучаецца інтэрферэнцыя летапіснай стылізацыі і раманнага аповеду. Аднак творы М. Гарэцкага 1930-х гг. з павышанай экспрэсіўнасцю і прыпавесцыйным характарам адметныя развіццём прыёмаў, выкарыстаных пісьменнікам у ранніх апавяданнях «Стогны душы», «Лірныя спевы», а таксама драматызаванай аповесці «Антон». У «Лявоніусе Задумекусе» нелінейнасць выступае як прынцып пабудовы тэксту. Цыклічнасць, траістасць адзінага «Я» выяўляецца як аснова цэласнасці мастацкага твора. Інтэрферэнцыя арнаментальнага (паэтычнага) і аповеднага, сюжэтаўтваральнага спрыяе надзвычайнай экспрэсіўнасці глыбока філасофскага (з экзистэнцыйнай нотай) і алегарычнага твора М. Гарэцкага «Скарбы жыцця». Названая наратыўная стратэгія рэалізуецца ў тэксце з дапамогай пашыранай эквівалентнасці, паўтораў, частотнай, матэрыялізаванай у мастацкім слове лейтматыўнасці. Выяўленыя структурныя асаблівасці прозы М. Гарэцкага 1930-х гг. дазваляюць зафіксаваць у ёй «крыкавую» эстэтыку, паэтыку экспрэсіянізму [11; 17; 30; 33; 35; 36].

5. Рэфарматарам наратыву ў прозе выступіў таксама К. Чорны. У яго рамане «Сястра» аналітычны псіхалагізм стаў асновай для раскрыцця ментальнай падзейнасці, якая вызначае нарацыю ў творы. Такі падыход да адлюстравання рэчаіснасці быў наватарскім, не характэрным для беларускага рэалістычнага дыскурсу 1920-1930-х гадоў. У «Сястры» прасочваецца рэцэпцыя наратыўнай культуры Ф. Дастаеўскага (у прыватнасці, «Братоў Карамазовых»). Маючы на ўвазе формы мастацкага выказвання, беларускія даследчыкі (М. Стральцоў, Д. Бугаёў) справядліва параўноўвалі «Сястру» з творамі Фолкнера, Джойса. Разам з тым раман К. Чорнага «Зямля», які пісаўся адначасова з «Сястрой», мае больш традыцыйную нарацыю, што паспрыяла

больш высокім ацэнкам літаратурнаўцаў – сучаснікаў К. Чорнага. У «Зямлі» знешняя падзейнасць гарманічна пераплятаецца з унутранай; пазней у беларускай літаратуры XX стагоддзя менавіта такая нарратыўная будова тэксту стала шырока распаўсюджанай [3; 8; 12; 23; 27].

6. У творчасці К. Чорнага выразна вылучаецца агітацыйная нарратыўная стратэгія. Яна была зафіксавана як у ранніх апавяданнях пісьменніка, так і ў яго аповесці «Люба Лук'янская». Названая стратэгія пастаянна развівалася, ускладнялася. К. Чорны пісаў у часы складвання і дамінавання метанаратывага мыслення. Таму раманы класіка 1940-х гг. «Пошукі будучыні» і «Млечны шлях» у цэлым (у гісторыка-культурным аспекце) суадносныя з савецкім ваенным метанаратывам. Аднак, нягледзячы на апраўданыя ваенным часам агітацыйныя мэты, метанаратыв у класічных раманах К. Чорнага 1940-х гг. забяспечвае найперш выяўленне беларускай нацыі як асобнай супольнасці, вельмі характэрнай і моцнай, са сваёй уласнай гісторыяй. Метанаратывная стратэгія ў дадзеным выпадку прывяла не да безумоўнай адпаведнасці сацыялістычнаму рэалізму са сцверджаннем савецкай еднасці, а да стварэння нацыянальна-філасофскага рамана. Сістэмнае вяртанне ад метанаратыва арыентаваных стратэгіяў да абвостранай увагі індывідуальнаму, асобаснаму пачатку адбылося ў беларускай прозе 1960-х гг. Пра гэта сведчыць, у прыватнасці, творчасць В. Быкава. У яго аповесцях нібыта гарантавана-правільнае, агульнапрынятае, ідэалагічна-савецкае метанаратывнае светабачанне – з кантрасным падзелам на сваіх і чужых – дэталізуецца і разбураецца. М. Гарэцкі і К. Чорны ў сваёй творчай спадчыне акрэслілі новыя шляхі развіцця беларускай прозы. У іх тэкстах традыцыя не толькі стваралася і замацоўвалася, але і рухалася, разбураючыся; адбываліся якасныя змены ў плане нарацыі. Самі мастацкія формы і нарратыўныя канструкцыі ў пэўныя перыяды імкнуцца да трансфармацыі, і тады нарратыв абнаўляецца, ускладняецца, пашыраючы межы мастацкага пазнання свету і чалавека [1; 5; 6; 15; 24].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Атрыманыя вынікі даследавання могуць выкарыстоўвацца пры выкладанні гісторыі беларускай літаратуры ў вышэйшых навучальных установах, пры стварэнні навучальных дапаможнікаў па гісторыі беларускай літаратуры і тэорыі літаратуры. Вынікі працы могуць садзейнічаць распрацоўцы пытанняў, звязаных з прымяненнем нараталагічнай тэорыі на практыцы. Манаграфія па заяўленай тэме можа стаць камерцыйным прадуктам.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў навуковых часопісах, рэкамендаваных ВАК, і замежных выданнях

1. Часнок, І.Ч. Вялікая Айчынная вайна ў наратыўнай будове твораў «Млечны Шлях» Кузьмы Чорнага, «У тумане» Васіля Быкава / І.Ч. Часнок // Роднае слова. – 2014. – № 6. – С. 16-20.
2. Часнок, І.Ч. Наратыўная стратэгія ў аповесці «Ціхая плынь» Максіма Гарэцкага / І.Ч. Часнок // Роднае слова. – 2014. – № 9. – С. 10-14.
3. Часнок І.Ч. Рэцэпцыя апавядальнай культуры Ф. М. Дастаеўскага ў рамане Кузьмы Чорнага «Сястра» / І. Ч. Часнок // Веснік БДУ – 2015. – № 2. – С. 20-24.
4. Часнок, І.Ч. Наратцыя ў ранніх апавяданнях Кузьмы Чорнага // Журнал Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філологія, 2017, №1. – С. 24-29.
5. Часнок, І.Ч. Наратыўная арганізацыя аповесці Кузьмы Чорнага «Люба Лук’янская» / І.Ч. Часнок // Роднае слова. – 2017. – № 6. – С. 17-19.
6. Часнок, І.Ч. Метанаратыўна акцэнтаваная наратыўная стратэгія ў рамане Кузьмы Чорнага «Пошукі будучыні» / І.Ч. Часнок // Полымя. – 2017. – №10. – С. 117-123.
7. Часнок, І.Ч. Устаноўка на непрамае маўленне ў тэксце рамана Максіма Гарэцкага «Віленскія камунары» / І.Ч. Часнок // Acta Albarruthenica. Tom 13. – Warszawa: Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2013. – С. 345 – 352.
8. Часнок, І.Ч. Унутраная падзейнасць у рамане «Сястра» Кузьмы Чорнага / І.Ч. Часнок // Białorutenistyka Białostocka, т. 5. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2013 – С. 319 – 330.
9. Часнок, І.Ч. Эвалюцыя нарратывнай арганізацыі тэкста в беларускім романа XX в. (на прымерах прадзвядзенняў Максіма Горэцкага, Кузьмы Чорнага, Віктара Козько). – Мова і культура. (Навуковы журнал). – К.: Выдаўнічы дзім Дмітра Бурага, 2013. – Вып. 16. – Т. VI (168). – С. 324-331.
10. Часнок, І.Ч. Рэалізм і постмодэрнізм: нарратывная арганізацыя романаў М. Горэцкага «Віленскія камунары» і А. Наваріча «Літовскі волк» // МОВА І КУЛЬТУРА. (Навуковы журнал). – К.: Выдаўнічы дзім Дмітра Бурага, 2015. – Вып. 17. – Т. VII (175). – С. 440-447.

11. Часнок, І.Ч. Асаблівасці нарацыі ў «Скарбах жыцця» М. Гарэцкага / І.Ч. Часнок // Acta Albaruthenica. Tom 16. – Warszawa: Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2016. – С. 47-55.

Артыкулы ў навуковых зборніках

12. Часнок, І.Ч. Ускладненне наратыўнай арганізацыі тэксту рамана Кузьмы Чорнага «Сястра» / І.Ч. Часнок // Карповские научные чтения: Сборник научных статей. Выпуск 7. Часть 2. – Минск: Белорусский дом печати. – БГУ, 2013. – С. 187-190.

13. Часнок, І.Ч. Пісьменнік – аўтар – апавядач у рамане М. Гарэцкага «Віленскія камунары» // Зборнік навук. прац «Слова ў кантэксце часу». – Мінск, БДУ, 2014. – С. 119-127.

14. Часнок, І.Ч. Ацэнка ідэі паўстання ў рамане Алеся Наварыча «Літоўскі воўк» // Паўстанне 1863-1864 гг. у Польшчы, Беларусі, Літве і Украіне: гісторыя і памяць: зб. навук. арт. Мінск: Беларуская навука, 2014. – С. 125-130.

15. Часнок, І.Ч. Наратыўныя прыёмы ў рамане «Млечны Шлях» Кузьмы Чорнага / І.Ч. Часнок // Карповские научные чтения: Сборник научных статей. Выпуск 8. Часть 2. – Минск: «ИВЦ Минфина», 2014. – С. 286-290.

16. Часнок, І.Ч. Мадэрнізацыя нашаніўскага метанаратыву ў апавесці Максіма Гарэцкага «Ціхая плынь» / І. Ч. Часнок // Карповские научные чтения: Сборник научных статей. Выпуск 9. Часть – Минск: РИВШ, 2015. – С. 262-265.

17. Часнок, І.Ч. Экспрэсіянісцкі дыскурс у «Скарбах жыцця» М. Гарэцкага / Карповские научные чтения: сб. науч. ст. Вып. 10: в 2 ч. Ч. 2 / редкол.: А.И. Головня (отв. ред.) [и др.] – Минск: «ИВЦ Минфина», 2016. – С. 322-325.

18. Часнок, І.Ч. Фармальняя школа // Метадалогія літаратуразнаўчых даследаванняў: вучэб.-метадыч. матэрыялы для магістрантаў філал. фак. / Л.Д. Сінькова [і інш.]; пад рэд. Л.Д. Сіньковай. – Мінск: БДУ, 2016. – С. 60-70.

19. Часнок, І.Ч. Семіятычная школа // Метадалогія літаратуразнаўчых даследаванняў: вучэб.-метадыч. матэрыялы для магістрантаў філал. фак. / Л.Д. Сінькова [і інш.]; пад рэд. Л.Д. Сіньковай. – Мінск: БДУ, 2016. – С. 81-92.

Матэрыялы навуковых канферэнцый

20. Часнок, І.Ч. Ускладненне наратыўнай арганізацыі ў тэкстах М. Гарэцкага, К. Чорнага, В. Казько / І. Ч. Часнок // Мова і літаратура ў XXI

стагоддзі: актуальныя аспекты даследавання: матэрыялы II Рэсп. навук.-практ. канф. маладых вучоных, Мінск, 22 сак. 2013 г. / адк. рэд.: П. І. Навойчык; Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск: БДУ, 2013. – Мінск: БДУ, 2013.

21. Часнок, І.Ч. Раман М. Гарэцкага «Віленскія камунары» ў асэнсаванні даследчыкаў беларускай літаратуры // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай: да 900-годдзя Кірыла Тураўскага і 200-годдзя Тараса Шаўчэнкі: матэрыялы XI Міжнар. навук. канф., Мінск, 24-26 кастр.2013 г. У 2 ч. Ч. 2 / пад рэд. Т.П. Казакавай. – Мінск: РІВШ, 2013. – С. 207-212.

22. Часнок, І.Ч. Сучасныя наратыўныя іронія – сродак ад болю. (Раман Алеся Наварыча «Літоўскі воўк») / І.Ч. Часнок // Мир языков: ракурс и перспектива: материалы IV Междунар. науч. практ. конференции, Минск, 22 апреля 2013 г. / редкол.: Н.Н. Нижнева (отв. редактор) [и др.]. – Минск: БГУ, 2013. – С. 395-402. (Электронны зборнік)

23. Часнок, І.Ч. «Сястра» і «Зямля» Кузьмы Чорнага: адметнасці наратыўнай будовы // Творчасць Аркадзя Куляшова ў дыялогу славянскіх літаратур: традыцыі, наватарства, нацыянальная адметнасць: мат. Міжнар. навук. канферэнцыі (да 100-годдзя з дня нараджэння Аркадзя Куляшова), Мінск, 29 студз. 2014 г. / Цэнтр даследаванняў бел. культуры, мовы і літ. Нац. акадэміі навук Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2014.

24. Часнок, І.Ч. Разбурэнне метанаратыву ў апавесці В. Быкава «У тумане» / І.Ч. Часнок // Мир языков: ракурс и перспектива: материалы V Междунар. науч. практ. конф., Минск, 22 апреля 2014 г. / редкол.: Н.Н. Нижнева (отв. редактор) [и др.]. Том I. – Минск: БГУ, 2014. – С. 249-255.

25. Часнок, І.Ч. Наратыўныя стратэгіі ў беларускай прозе XX стагоддзя (на прыкладзе твораў М. Гарэцкага, К. Чорнага, В. Казько) / І.Ч. Часнок // Молодежь в науке – 2013: прил. к журн. «Весті Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі». В 5 ч. Ч. 5. Серия гуманитарных наук. – Мінск: Беларуская навука, 2014. – С. 94-99.

26. Часнок, І.Ч. Реализм и постмодернизм: нарративная организация романов М. Горького «Виленьские коммунары» и А. Наварыча «Литовский волк» / Часнок І.Ч. // [Электронны рэсурс] <http://www.philol.msu.ru/~istlit2014/pdfs/chesnok.pdf> – Дата доступу: 15.05.2014

27. Часнок, І.Ч. Наратывы ў раннях раманах Кузьмы Чорнага / І.Ч. Часнок // Актуальныя праблемы сучаснай філологіі і преподавання філолагічных дысцыплін: зборнік навуковых артыкулаў Міжнароднай навучна-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 100-летию МГУ им. А.А. Кулешова. 15-16 мая 2013 г. Могилев; МГУ им. А.А. Кулешова. – Могилев: МГУ имени А.А. Кулешова, 2013. – С. 329 – 331.

28. Часнок, І.Ч. Наратыў Кузьмы Чорнага і Фёдара Дастаеўскага: узроўні рэцэпцыі. // Чацвёрты Міжнародны Кангрэс даследчыкаў Беларусі: Працоўныя матэрыялы. Том 4. – Kaunas, Lithuania, 2015. – С. 186-190.

29. Часнок, І.Ч. Дэструкцыя рамантычнага нацыянальнага метанаратыву ў рамане А. Наварыча «Літоўскі воўк» // Мова і літаратура ў XXI стагоддзі: актуальныя аспекты даследавання: матэрыялы III Рэсп. навук.-практ. канф. маладых навукоўцаў. – Мінск: БДУ, 2015. – С. 272-276

30. Часнок, І.Ч. Ускладненне наратыву ў творы М. Гарэцкага «Лявоніус Задумекус» // Максім і Гаўрыла Гарэцкія: жыццё і творчасць: (да 115-годдзя з дня нараджэння Гаўрылы Гарэцкага і 95-годдзя першага выдання «Гісторыі беларускай літаратуры» Максіма Гарэцкага): матэрыялы XIII Гарэцкіх чытанняў, Мінск, 17 красавіка 2015 г. Дзярж. музей гісторыі бел. літ., Рэспубліканскі фонд імя братоў Гарэцкіх, Цэнтр даслаедав.бел. культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі; Р. Гарэцкі (адказны рэдактар). – Мінск, 2015. – С. 190-196.

31. Часнок, І.Ч. Наратыў і метанаратыў у прэцэдэнтных творах беларускай літаратуры XX стагоддзя // Сборник научных работ студентов Республики Беларусь «НИРС 2014» / редкол.: А.И. Жук (пред.) [и др.] – Минск: Изд. центр БГУ, 2015. – С. 433-436.

32. Часнок, І.Ч. Падзейнасць у раманах К. Чорнага «Сястра» і «Зямля» // Мир языков: ракурс и перспектива: материалы VI Междунар. науч. практ. конф., Минск, 22 апреля 2015 г. / редкол.: Н.Н. Нижнева (отв. редактор) [и др.]. Том V. – Минск: БГУ, 2015. – С. 83-89.

33. Часнок, І.Ч. Інтэрферэнцыя паэтычнага і наратыўнага ў «Скарбах жыцця» М. Гарэцкага // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай: да 750-годдзя са дня нараджэння Дантэ Аліг'еры і Уладзіміра Караткевіча: матэрыялы XII Міжнар. навук. канф. – РІВШ, 2016. – С. 91-98

34. Часнок, І.Ч. Ацэнка рамана Кузьмы Чорнага «Сястра» ў літаратурнаўстве // Журналістыка-2016: стан, праблемы і перспектывы: матэрыялы 18-й Міжнар. навук.-практ. канф., прысвечанай 95-годдзю БДУ, 10-11 літ. 2016 г. Мінск / рэдкал. С.В. Дубовік (адк. рэд.) [і інш.] – Вып. 18. – Мінск: ААТ «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа», 2016. – С. 429-432.

35. Часнок, І.Ч. Дынаміка стылю Максіма Гарэцкага / Максім і Гаўрыла Гарэцкія: жыццё і творчасць (да 95-годдзя з дня нараджэння Галіны Максімаўны Гарэцкай і 50-годдзя вяртання на Беларусь Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага): матэрыялы XXIV Гарэцкіх чытанняў. Рэсп. фонд імя братоў Гарэцкіх, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ. НАН Беларусі, Р. Гарэцкі (адк. рэд.) – Мінск, 2016. – С. 238-243.

36. Часнок, І.Ч. Наратыўная стратэгія «Камароўскай хронікі» М. Гарэцкага / Максім і Гаўрыла Гарэцкія. Жыццё і творчасць: матэрыялы XXV Міжнародных Гарэцкіх чытанняў. Рэсп. фонд імя братаў Гарэцкіх, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ. НАН Беларусі, Р. Гарэцкі (адк. рэд.) – Мінск, 2017. – С. 174-179.

РЭЗІЮМЭ

Часнок Ірына Чаславаўна

Наратыўныя стратэгіі ў творах Максіма Гарэцкага і Кузьмы Чорнага

Ключавыя словы: беларуская проза, паэтыка, культура творчасці, аўтар, наратар, фіктыўны чытач, наратыўная стратэгія, наратыўныя прыёмы, метанаратыў, наватарства.

Мэта даследавання – выявіць найбольш рэпрэзентатыўныя і новыя для свайго часу наратыўныя стратэгіі ў творах беларускай літаратуры XX стагоддзя.

Тэарэтычная і метадалагічная аснова – нараталагічны аналіз тэкстаў з дапамогай структурна-семіятычнага і гісторыка-культурнага метадаў. Базай для метадалагічнай асновы даследавання паслужылі працы М. Бахціна, Ё. Бракмейера, П. Рыкёра, А. Ткачука, Б. Успенскага, Р. Харэ, Я. Гарадніцкага, І. Жука, В. Жураўлёва, В. Цюпы, В. Шклоўскага, В. Шміда і інш.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў.

Створана новая канцэпцыя і алгарытм даследавання наратыўных стратэгий у беларускай класічнай прозе – М. Гарэцкага і К. Чорнага; вызначаны і апісаны арыгінальныя комплексы наратыўных прыёмаў; выяўлены патэнцыялы аўтарскіх наратыўных стратэгий; створаны новыя інтэрпрэтацыі класічных тэкстаў. Вылучана і прааналізавана наратыўная дынаміка прозы М. Гарэцкага і К. Чорнага з вызначэннем яе сувязі з тэндэнцыямі эпохі; лакалізаваны наратыў твораў названых пісьменнікаў у выбраным шэрагу беларускай і рускай класікі.

Інавацыйнымі з’яўляюцца таксама наступныя вынікі даследавання: прааналізавана сувязь паміж метанаратывам «нашаніўскага» перыяду і наратыўнай стратэгіяй у аповесці «Ціхая плынь» М. Гарэцкага; савецкім метанаратывам часоў Вялікай Айчыннай вайны і наратыўнай стратэгіяй у раманах «Пошукі будучыні», «Млечны шлях» К. Чорнага, а таксама дэструкцыяй савецкага метанаратыўнага светабачання ў наратыве аповесці В. Быкава «У тумане»; вызначана наратыўная стратэгія «непрамога маўлення» ў рамане «Літоўскі воўк» А. Наварыча як аснова спрэчкі з адраджэнскім гісторыка-рамантычным метанаратывам.

Рэкамендацыі па выкарыстанні і галіна прымянення атрыманых вынікаў. Атрыманыя вынікі даследавання могуць выкарыстоўвацца пры вывучэнні творчай спадчыны М. Гарэцкага і К. Чорнага, пры выкладанні гісторыі і тэорыі беларускай літаратуры ў вышэйшых навучальных установах, пры стварэнні навучальных дапаможнікаў па беларускай літаратуры. Вынікі працы могуць садзейнічаць распрацоўцы пытанняў, звязаных з прымяненнем нараталагічнай тэорыі на практыцы.

РЕЗЮМЕ

Чеснок Ирина Чеславовна

Нарративные стратегии в произведениях Максима Горьцкого и Кузьмы Чорного

Ключевые слова: белорусская проза, поэтика, культура творчества, автор, нарратор, фиктивный читатель, нарративная стратегия, нарративные приёмы, метанарратив, новаторство.

Цель исследования – выявить наиболее репрезентативные и новые для своего времени нарративные стратегии в произведениях белорусской литературы XX века.

Теоретическая и методологическая основа – нарратологический анализ текстов с помощью структурно-семиотического и историко-культурного методов. Базой для методологической основы исследования послужили работы М. Бахтина, Й. Брокмейера, П. Рикёра, А. Ткачука, Б. Успенского, Р. Харе, Е. Городницкого, И. Жука, В. Журавлёва, В. Тюпы, В. Шкловского, В. Шмида и др.

Научная новизна и значимость полученных результатов.

Создана новая концепция и алгоритм исследования нарративных стратегий в белорусской классической прозе – М. Горьцкого и К. Чорного; определены и описаны оригинальные комплексы нарративных приёмов; выявлен потенциал авторских нарративных стратегий; созданы новые интерпретации классических текстов. Выделена и проанализирована нарративная динамика прозы М. Горьцкого и К. Чорного с определением её связи с тенденциями эпохи; локализован нарратив произведений названных писателей в избранном ряду белорусской и русской классики.

Инновационными являются также следующие результаты исследования: проанализирована связь между метанарративом «нашенивского» периода и нарративной стратегией в повести «Тихое течение» М. Горьцкого; советским метанарративом времён Великой Отечественной войны и нарративной стратегией в романах «Поиски будущего», «Млечный путь» К. Чорного, а также деструкцией советского метанарративного мировоззрения в нарративе повести В. Быкова «В тумане»; определена нарративная стратегия «непрямой речи» в романе «Литовский волк» А. Наварича как основа спора с возрожденческим историко-романтическим метанарративом.

Рекомендации по использованию и область применения полученных результатов. Полученные результаты исследования могут использоваться при изучении творческого наследия М. Горьцкого и К. Чорного, при преподавании истории и теории белорусской литературы в высших учебных заведениях, при создании учебных пособий по белорусской литературе. Результаты работы могут способствовать разработке вопросов, связанных с применением нарратологической теории на практике.

SUMMARY

Iryna Chasnok

Narrative strategies in Maxim Haretsky's and Kuzma Chorny's works

Key words: Belarussian prose, poetics, culture of creativity, author, narrator, fictive reader, narrative strategy, narrative methods, metanarrative, innovation.

Research goal is to find out the most representative and innovative narrative strategies in the key works of the 20th century Belarussian literature.

Theoretical and methodological basis is narratological analysis of the texts with the help of structural semantics and historico-cultural methods. In the methodological base of the study are the works by M. Bakhtin, Y. Brakmeyer, P. Ricoeur, A. Tkachuk, B. Uspensky, R. Hurrey, Y. Haradnitsky, J. Zhuk, V. Zhurauleu, V. Tsupa, V. Shklousky, V. Shmid and others.

The novelty and importance of the research

A new concept and algorithm of studying narrative strategies in Belarussian classical prose (M. Haretsky and K. Chorny) was created; new complexes of narrative methods were found out; the potential of author's narrative strategies was revealed. The narrative dynamics of M. Haretsky's and K. Chorny's prose were singled out and analysed with consideration of the tendencies of the epoch; the narrative of the authors mentioned was localised in the chosen range of Belarussian and Russian classical literature.

The following results of the study are also innovative: the connection between the metanarrative of «Nasha Niva's» period and narrative strategy in M. Haretsky's *The Quiet Current* novel was analysed; the one between the metanarrative of Great Patriotic War-time Soviet literature and narrative strategy in K. Chorny's *Search for the future*, *Milky way* novels as well as the destruction of the Soviet metanarrative worldview in the narrative of V. Bykau's *In the fog* novel; the narrative strategy of «non-direct speaking» was revealed in A. Navarych's *Lithuanian wolf* novel as the basis of the conflict between the Renaissance historico-romantic metanarrative.

Recommendations on how and where to apply the results of the study. The results can be used when studying the cultural heritage of M. Haretsky and K. Chorny, when teaching history and theory of Belarussian history in universities, when writing workbooks on Belarussian literature. The results of the study can help work out the issues concerning the practical usage of the narratological theory.